

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1982
FORFATTER:	Knud Buch
TITEL:	To gamle kort over Vonsild Sogn
KORT RESUME:	Samuel Gries kort fra 1717 og G. Ahrentz kort fra 1787 – 1788, herunder udskiftningen i 1772

To gamle kort over Vonsild sogn

af Knud Buch

Vonsild er en lille landsby der ligger lidt sønden for *Koldinghus* og hvorigennem går en af hovedfærdselsårene syd-nord.

Byens navn stammer fra det gammelhedenske gudenavn *Odin* og må givetvis tydes derhen, at stedet har været et gammelt helligt offersted.

Fra gamle kort over sognet: Samuel Gries's kort fra 1717 (s. 13) og kortet fra 1787-88, (s. 15) får man et godt overblik over, hvordan sognet har taget sig ud i de tider. Kortet 1717 er fra markfællesskabets tid. Det yngre kort fra 1787-88 er tegnet efter fællesskabets ophævelse

Vonsild bys jorder mod Kolding nåede dengang helt ind til Stejlbjerg, lidt oven for Kristkirken. Her lå den lille gård eller landboelssted *Krathuset* med udsyn ned over Kolding by, der dengang ikke var større end, at den kunne holde sig på den nordre side af åen. *Krathuset* var sammen med

Ulshus (Kokholm) og *Stangmoseled* (Lervang), de tre udsteder, der fandtes i sognet. Ellers lå der ingen gårde eller huse på det åbne land. Man har dengang ikke fundet det særligt tiltrækkende at bo alene, men følte sig kun tryk, når man boede tæt sammen i landsbyen.

Lige øst for Krathus ser man på begge kort navnet *Pildam*, i dag er vejen opkaldt efter stedet. På 1717 kortet står der: *Pilen Dam*, *Colding Schloss* gehörig.

Historien omkring dette sted stammer helt tilbage til år 1566, da dronning *Dorothea* bød »vandkunstneren« *Michel Fritzehe* fra *Saida* at undersøge mulighederne for, at der kunne lægges rindende vand direkte ind på *Koldinghus* ved hjælp af tilhuggede trævanderer. Ud fra denne mands forarbejde byggede *Frederik II* i 1572 dæmningen *Pildam* (den sidste stavelse - *dam* betyder dæmning).

I et dokument fra 17. oktober

1596 hedder det: »I *Vonsild Kobbel* ligger en stor sø udaf hvilken det vand løber på *Koldinghus*, og er derfor givet ejendom til vederlag i *Vonsild mark* som tilforn har ligget til *St. Jørgens-Gaard* herudi *Kolding*«.

Af dette kan man se, at der har været foretaget et mageskifte af det jordstykke, man skulle bruge til dæmningsanlægget - jorden har været fæstejord til Krathus - med et andet jordstykke beliggende syd for Vonsild by. Denne »byttejord« har af en eller anden grund tilhørt *St. Jørgensgård* i Kolding, og det drejer sig givetvis om det areal, der er anvist på 1787-88 kortet til at ligge mellem Hoppesvejen og hovedlandevejen og kaldtes »*Gammel Jørgenjord*«.

Hvor lang tid anlægget har fungeret vides ikke. Ved eftersyn af Kolding markjorder i 1661 hedder det om *Pildam* »ganske udbrudt, post og sil borte« og med dette menes, at dæmningen er ødelagt, hvilket vel nok skyldes svenskekrigen.

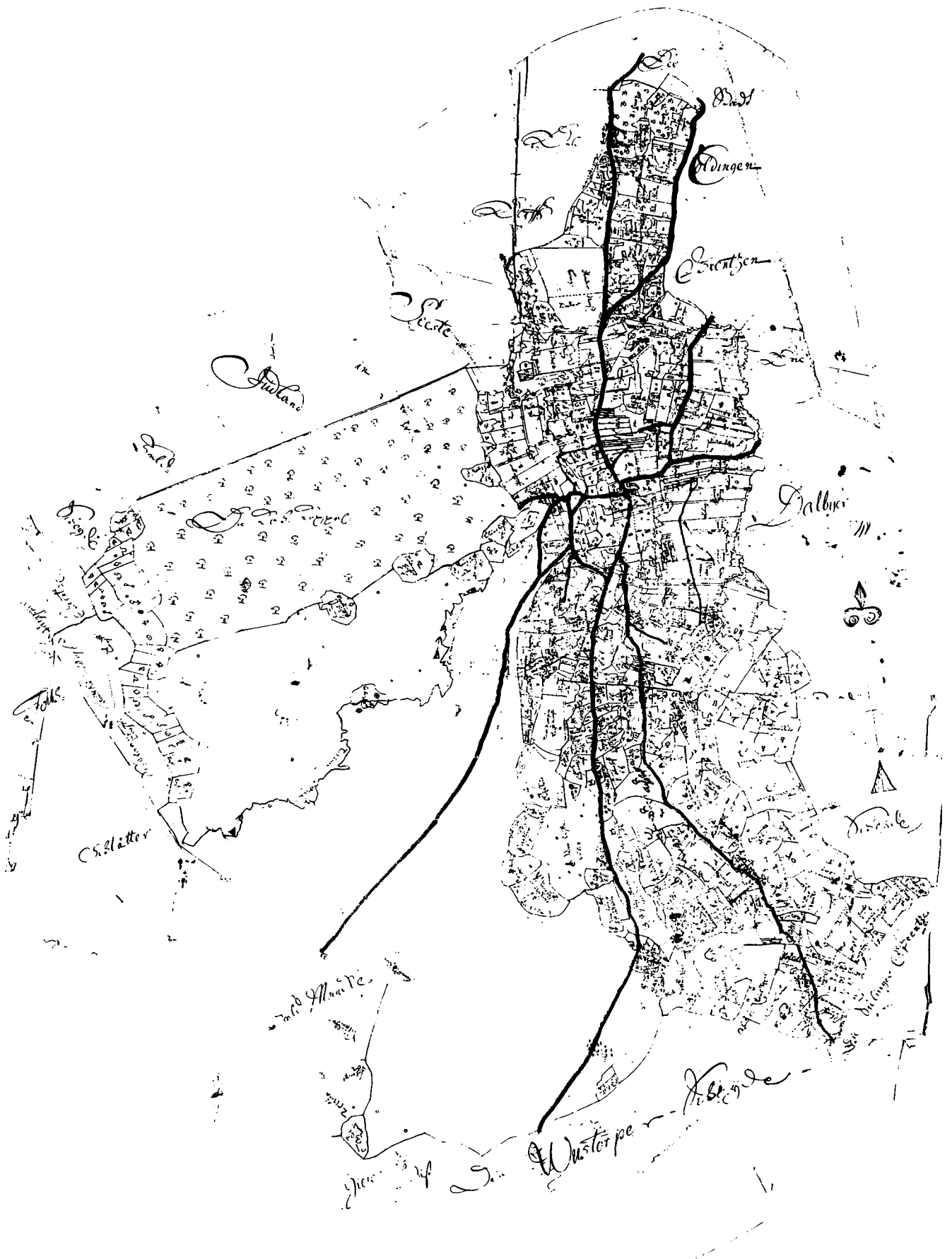
Resterne af dæmningsværket blev i 1904 opmålt til: længde 81 m, bredde 22 m foroven, 35 m forneden.

Markfællesskabets tid

Ved at kaste et blik på kortet fra 1717, der viser jordfordelingen fra fællesskabets tid, ser man at hele den vestlige del af sognet, fra landsbyen, hvor alle gårde og huse lå samlet, og ud til *Svanemosen* lå udyrket hen uden nogen form for diger eller skel, delvis bevokset med skov og krat.

Dæmningen for Piledammen, matr. nr. 29 af Vonsild sogn, foto Ludvig Thomsen 1904.

Samuel Gries's kort over Vonsild 1717. Original i Rigsarkivet.

Området tjente som overdrev for byens køer og svin. På kortet ses, der hvor Malkstedgård nu ligger, skrevet *Malksted*, her har byhyrden samlet byens køer for malkningen. Svinene, der på den tid var både langhårede og langbenede, og som i det hele taget mere har lignet vildsvin end de grise vi kender i dag, gik i forsommeren og høsten sammen med køerne. Om efteråret blev de drevet længere til skovs. Det blev altid gjort på det tidspunkt, hvor nødder, agern og olden var at finde, deraf navnet oldensvin. Her gik grisene for det meste til langt ud på vinteren. Problemer kunne der godt blive, når de skulle drives hjem, fordi de på det tidspunkt som regel var blevet mere eller mindre vilde. Derfor brugte man nogle steder at lade en karl eller pige gå ud i skoven til dem med en »stipose«, der kunne indholde forskelligt madaffald og hvad andet man nu kunne afse til formålet. Dette gjorde man for at grisene ikke skulle blive helt uvante med mennesker, når de skulle drives hjem igen, hvad enten det nu var for slagting, til betaling af landgilde, d.v.s. fæsterens afgift til ejeren eller til videre opfødning, når der nu ikke rigtig var føde til dem i skoven længere. Oldensvin leveredes overalt her på egnen i landgilde. Betalingen var som regel fra ½ til 1 svin pr. ejendom.

Den østvendte side af kortet viser typisk den noget forvirrende jordfordeling, der var almindelig i fællesskabets tid. I dette område ligger jorden i utallige strimler, og jorden her har således været taget i kultur helt fra arilds tid. Man brugte stager og ris til bygning og vedligeholdelse af hegn og markskel, og dette gik efterhånden så stærkt ud over skovene, at der allerede i 1704 udgik en kgl. forordning, at der for fremtiden i Haderslev amt kun måtte hegnes med levende hegn. En stor del af de le-

vende hegn og markskel, vi ser i dag, stammer fra den tid.

Når man tænker på den, efter vor tid noget upraktiske jordfordeling og selve fællesdriften, må man vide, at det var virkelig strenge tider og folk var fattige. Landet og sognet i særdeleshed havde været grimt hærget af krige og epidemiske sygdomme. Som følge deraf var befolkningstallet skrumpet betydeligt ind – der var flere gårde, der lå øde hen uden beboere. Set ud fra dette faktum ved man, at der var store problemer med at finde mandskab til at holde jordene i drift til såning og høst. Udfra denne synsvinkel kan det kun have været en fordel at jorden blev drevet i fællig, så de, der var sluppet nådigere igennem den tids dårlighed kunne hanke op og hjælpe dem, der endnu dårligt var kommet til hægterne.

Fra ca. 1740 begyndte det langsomt at gå fremad. Priserne på korn, okse- og svinekød samt smør steg og efterhånden opbyggedes den følelse af større virkelyst og optimisme, der blandet med mere selvbevidsthed og trang til individualisme skulle bane vejen for ophævelsen af fællesskabet, således at hver bonde selv sørgede for, hvornår han ville pløje, harve, så og høste sin jord.

Ophævelsen af fællesskabet

I februar 1766 udstedte Christian VII den første forordning om *Indhegningens fremme og ophævelsen af byjordenes fællesskab i Hertugdømmet Slesvig*.

I året 1772 samledes *De Vonsild Bymænd* på deres grandstævne og vedtog at lade jordene udskifte af fællesskabet.

Stedet for grandstævnets beliggenhed skal have været mellem gården Nørreholm og åen, der hvor Vonsild Tømrer- og Snedkerforretning nu ligger.

Der var to ejerlav i byen: *De Nørholmer* og *De Sønderholmer*. Derfor blev der også udformet to

enslydende dokumenter, der blev underskrevet af hvert ejerlav, hvori stod, at lodsejerne i Vonsild ville lade deres jord blive målt og delt. Undtaget var skov og tørvjord og der, hvor der allerede var indhegninger.

Fordelingen skulle ske på grundlag af ottingdelen, og sognefogeden, Peter Rasmussen (daværende ejer af Overbygård) udfærdigede da en liste med de forskellige bønders ottingtal.

Næste skridt i sagen var myndighedernes valg af bonitetsmænd, sandemænd og landmålere.

Til boniteringsmænd valgtes fire mand fra sognet. Det var vigtigt at de kendte jordens tilstand og ydeevne.

Sandemænd skulle vælges uden for sognet. Deres arbejde bestod i fordelingen af jorden til de enkelte bønder og de skulle være så upartiske som overhovedet muligt.

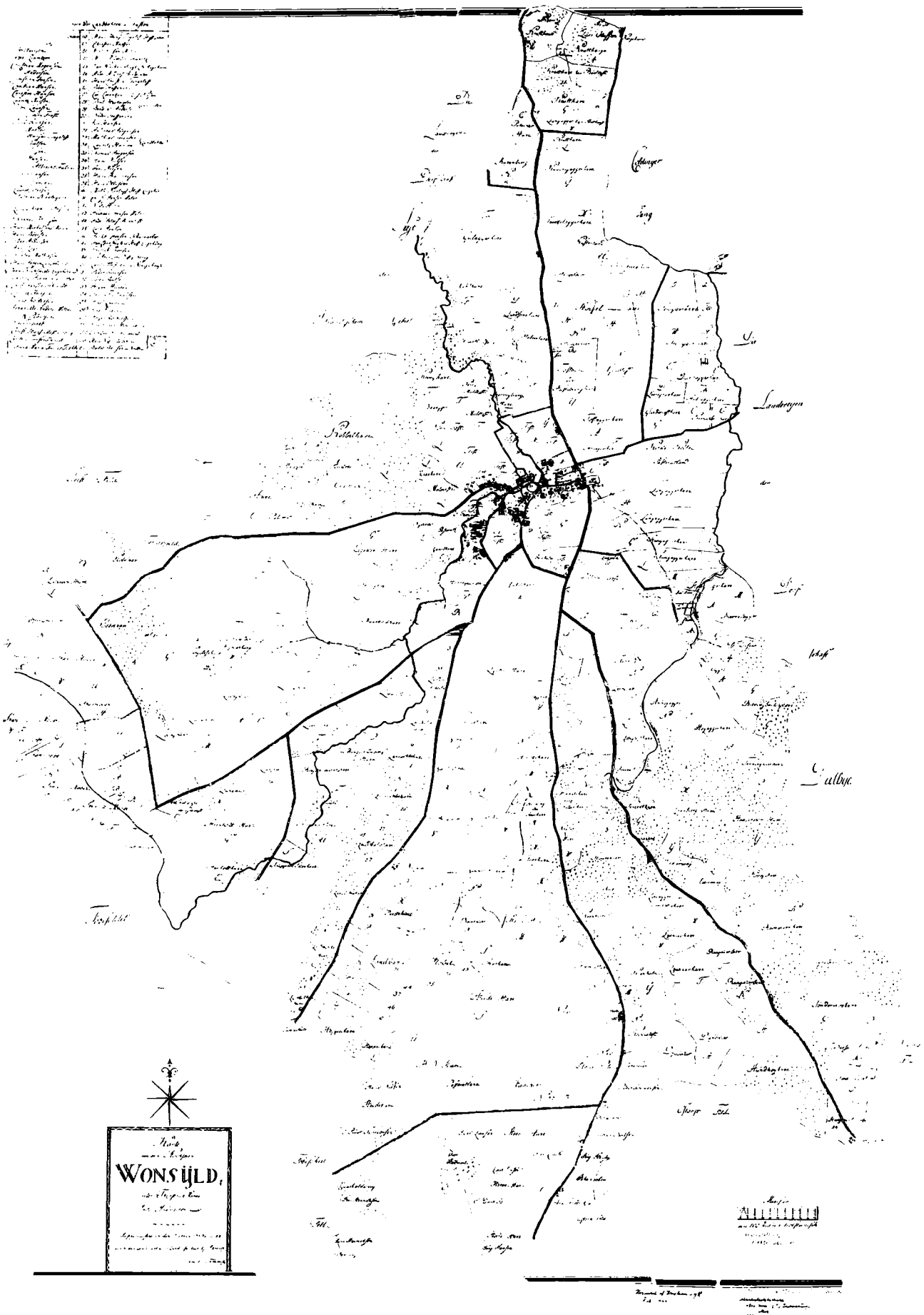
Landmåleren var Matz Jørgensen Smed fra Sillerup. Hans attest viser, at af sognets samlede areal opmålt til 4089 tønder 4 skæpper land.

Hver enkelt ejendom blev gennemgået og med hensyn til jordens nærmere eller fjernere beliggenhed blev der foretaget lodtrækning, således at enhver fik jord både nær og fjern. De fleste gårde havde 4–6 indhegninger fra ældre tid, hvilke de beholdt og fik så godt det kunne lade sig gøre jord i tilknytning dertil.

Sandemændene arbejdede med fordelingen af jorden i løbet af sommeren og i november 1772 udfærdigedes det endelige resultat.

Som det ses af kortet fra 1787–88 fik man en bedre samling af jorden.

Meningen med den kgl. forordning af 1766 var foruden at hver mand frit skulle drive sin egen jord tillige skulle have den samlet i et eller så få stykker som muligt. Siden skulle bygningerne flyttes til denne jord, så den lange trans-

Kort over Vonsild 1787-88 udført af løjtnant og landinspektør G. Ahrentz, kopieret af Fr. Feddersen.

portvej til jordstykkerne kunne undgås. Som det ses, var der lang vej til den ideelle og rigtige løsning, som var det tilsigtede i den kgl. forordning.

Mageskiftningen der skulle foregå for at opnå det tilsigtede er gået noget trægt og er vel ikke engang rigtigt gennemført i dag.

Udflytningen af gårdenes bygninger skulle vise sig at blive det, der sværest lod sig gennemføre. Dette kræver en nærmere forklaring, og den gives næsten bedst ved at henvise til en beskrivelse af P. Rhode fra den tid, som lyder således:

»I året 1763 var i skovene her i amtet et egent optog med ulvene, enten snevejret eller en egen galenskab drev dem, skal jeg ikke sige. Det var farligt at ride ene og ubevæbnet, ulvene søgte uden frygt hesten. Tænk, man dræbte dem inde i Kolding by (hvordan har det så ikke set ud i Vonsild), helt

inde i våbenhusene ved landsbykirkerne, og de gik frem som blinde og galne«

Desuden var det så som så med retssikkerheden. Omstrejfende tigere og andet pak fyldte landevejene. Det var sådanne ting, man frygtede for at komme til lide nød under, hvis man flyttede ud på marken. Desforuden den længere afstand til skolen og usikkerheden ved at skulle sende børnene ad de øde veje og endelig var man klar over, at der forestod et overordentligt, vanskeligt rydningsarbejde på flere af udmærkerne – jo, der var meget der holdt bonden i by.

Men efterhånden kom der dog nogen gang i udflytningen. En stor brand i 1865 rømmede noget op i landsbyen. Branden opstod i Chr. Thuesen Damgårds ejendom (s) og bredte sig til tre andre gårde der ligeledes gik op i luer. Der var folkemarked i Kolding, så der var ikke mange tilbage i byen til at tage kampen op med ilden. Gården, hvor ilden opstod er Christiansminde, der flyttede ud på sin hovedparcel, hvor den nu ligger.

Til de mest vellykkede eksempler på mageskiftning og udflytning i sognet i dag skal nævnes: Vonsildgård, Malkstedgård og Ingersholm, disse gårde har også skovstykket liggende til det samlede jordstykke.

Af gårde som aldrig er flyttet ud, og som har ligget på samme sted i flere hundrede år kan nævnes: Præstegården, Teglgården, Overbygård, Lysholm, Sønderholm, og Nørreholm.

Litteratur:

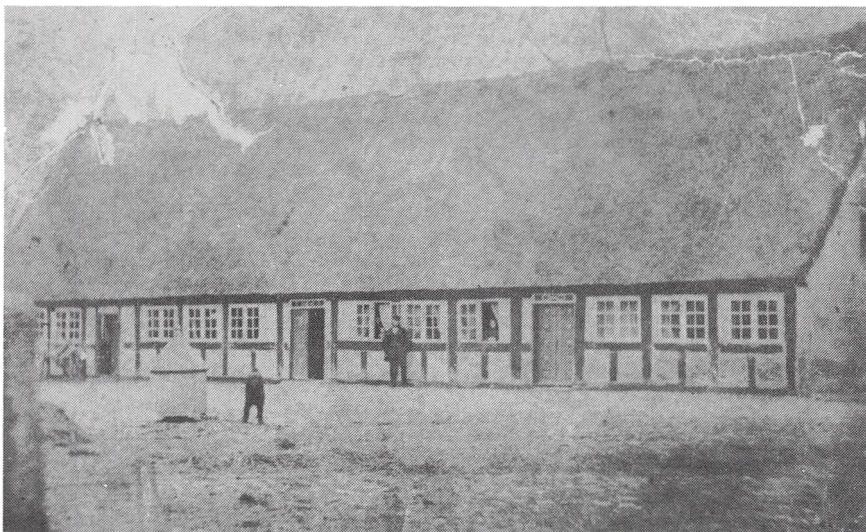
I. O. Brandorff: Drikkevandet i Kolding i Fortiden, Vejle Amts Årbøger 1931 s. 188 ff.

P. Eliassen: Spredte optegnelser fra Vonsild Sogn, Vejle Amts Årbøger 1915 s. 116 ff.

Kristian Vyff: Udsiftningen i Vonsild 1773, Vejle Amts Årbøger 1948 s. 99 ff

Jens A. Petersen: Fra de Otte Sogne, Kolding 1933.

Paulinesminde inden udflytningen. Midt i billedet ses gamle Jens Hansen Vyff. Bygningen er formentlig opført 1772.

Vonsild by 1787–88. Gårdene er: a. Overbygård, f. Lysholm, g. Paulinesminde, h. Nørgård, i. Langkærgård, l. Malkstedgård, m. Tvendesminde, p. Sønderholm, r. Teglgård, s. Christiansminde, t. Vonsildgård, u. Nørreholm, w. Ingersholm.

